

EHİR TARİHÇİLİK ÖRNEĞİ OLARAK RİYAZ-I BELDE-İ EDİRNE

Barış Berhem ACAR*

Ahmed Badi Efendi, *Riyaz-ı Belde-i Edirne*, (Hzl. Niyazi Adıgüzel-Rahit Gündoğdu), İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2014. 5 Cilt, 2598 s.

Osmanlı tarihinde sanatın, edebiyatın, mimarinin bir bütünlük arz ettiği kültür merkezleri vardır. Özellikle Osmanlıya başkentlik yapmış şehirlerin kültür noktasında da merkeze dönüşümünü söyleyebiliriz. Bu bakımdan Bursa ve İstanbul'la birlikte Osmanlı'ya 92 yıl boyunca başkentlik etmiş olan Edirne de Osmanlı'nın kültür merkezlerinden biridir. Başkentliğin yanında Balkanlarla Anadolu'nun arasında bir köprü vazifesi görmesini sağlayan coğrafi konumu, Edirne'yi birçok ulemanın yetitirdiği bir kültür coğrafyasına dönüştürmüştür. Edirne'nin bu konumu, İstanbul başkent olduktan sonra da devam etmiş, "ikinci başkent" olarak anılmasına vesile olmuştur. İstanbul'da görev alacak olan üst düzey bürokratların ve ulemanın önce Edirne'de görev yapıp sonra İstanbul'a atanmaları, padişahların İstanbul'dan sonra en çok Edirne'yi tercih etmeleri Edirne'nin kültürel atmosferinin başkentlikten sonra da devam ettiğini gösterir. Edirne, kültür merkezi olma özelliğini sürdürdükçe anlatılması ve kaydedilmesi gereken büyük eserler ve kıtiller yetiştirmiş, "şehir tarihçiliği"

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, barisberhemacar@gmail.com

için önemli olan sayısız kültürel mekâna ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde de bu özelliğini korumakta, kültür merkezi olmaya devam etmektedir.

Edirne'nin Osmanlı'ya baskınlık yapması ve coğrafî konumunun yanında toprağın elverişli olması, Meriç gibi önemli su kaynaklarını barındırması, tarih boyunca "ya ayan bir ehir" olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Tabii tüm bu özellikleri sayesinde Edirne ve çevresi tarihçilerin, araştırmacıların dikkatini çekmiş, ehir tarihçiliğinin önemli bir merkezi olmuştur. Edirne'deki eserleri kaydetmek, tarihini anlatmak, kültürel atmosferini çözümlemek araştırmacıların ilgi gösterdiği yerlerden olmuştur.

Bu işlemleri en araştırmacıların başvurduğu çok önemli bir kaynak vardır: Ahmed Badi'nin *Riyaz-ı Belde-i Edirne*'si. Ehir tarihçiliğinin temel örneklerinden biri olarak değerlendirilebilecek bu eser, hem Edirne ve çevresini hem de Balkanlardaki kimi ehirlere çalışmak isteyenlerin mutlaka müracaat etmesi gereken başucu kaynağı niteliğindeki bir kitaptır. Badi bu eserini 17. yüzyıl tarihçilerinden Edirneli Abdurrahman Hıbrî'nin Edirne'nin 1359-1633 yılları arasında anlattığı *Enisü'l-Müsamirîn* adlı eserini, yer yer düzelterek ve 1633'ten itibaren 1900 yılına kadar olan 267 yıllık dönemi de ekleyerek meydana getirmiştir. Bu haliyle 541 yıllık bir tarihi kapsayan bu eser, Edirne sancağı ve tüm Trakya bölgesi üzerine yazılmış geniş kapsamlı ve önemli kaynak eser niteliğindedir. Ayrıca bu eser yazılmadan bir süre önce Edirne 1829 ve 1877-78 Rus işgallerini yaşamış, bu dönemki yıkım sonucunda büyük travmalar atlattığıdır. Badi, bu yıkımdan sonraki Edirne'de yaşamış, o dönemin tarihi ve mimari eserlerini görmüş, görmediklerini de tarihi kaynaklardan doğrularak anlatmıştır. Bununla birlikte bu eser yazıldıktan sonra da Balkan savaşlarını, Bulgar kuşatmasını ve işgalini, I. Dünya Savaşı sonrasında Yunan işgalini de yaşamayan Edirne'nin günümüzde yok olan tarihî eserleri hakkında bilgi vermesi de bu kitabın değerini artırır. Kültür ehri Edirne'yi bugüne intikal etmemi neredeyse tüm yönleriyle sunan böylesi önemli bir eser alfabe engelini aşarak okurların ve araştırmacıların istifadesine sunuldu. Hemen ilave edilmelidir ki bunda ehirine ve kültürüne son derece duyarlı olan üniversite rektörü Prof. Dr. Yener Yörük'ün gayret ve emeği büyüktür.

Ahmet Badi, 1255 (1839) yılında Edirne'nin –bugünkü adıyla- Talat Paşa Mahallesi'nde doğmuş, sıbyan mektebinden sonra öğrenim hayatına devam edememiştir, az biraz Arapça ve Farsça öğrendikten sonra meslek hayatına atılmıştır. Kâtip olarak Trakya bölgesinde birçok merkezde (Tekirdağ, Lüleburgaz vs.) çalışmış, daha sonra Edirne'de başkâtip olmuştur. Daha sonra Bosna ve Kastamonu'ya oradan Trabzon ve Diyarbakır'a kadar uzanan bir coğrafyada memuriyetini sürdürmüştür. Emekliye ayrıldıktan

sonra rahatsızlanınca İstanbul'a götürülmü ve orada vefat etmiştir. Kabri Eyüp'te Kari Tekkesi civarındadır (s.26).

Riyaz-ı Belde-i Edirne'de kendisinden "cami'ü'l-huruf" olarak bahseden müellif, kitabını Edirne Valisi Ahmet Zet Paşa'nın tavsiyesiyle yazmış, eserinde kimseyi zemetmemi ve kimseden maddi bir menfaat da beklememiştir. Bir devlet büyüğüne takdim ettiğine dair bir delil de yoktur. Anlattığı olayları bizzat kaynağından almış, faydalandığı kaynakların bibliyografyasını da eserinin başında vermiştir. Kaynak bulamadığı konuları da nasıl duymuşsa öyle yazmış ve bunları "el-uhdetü ale'r-ravi" eklinde belirtmiştir. Bahsedeceği bir kişi hakkında ihtiyaç olması halinde o kişinin yakınlarıyla görüşmüş, ölmüşse gidip mezar taşını incelemiş ve oradaki bilgileri aynen eserine almıştır. Edirne'deki deprem, yangın, sel gibi doğal afetleri kronolojik olarak anlatmasının yanında burada meydana gelen ihtilal ve halk hareketlerine de değinmiştir (s.30).

Edirne'de yapılan sultan düzenlerinin en ince ayrıntılarına kadar anlatılması, komşu ülkelerin idarecilerine gönderilen ve onlardan gelen evrakların aynen kitapta yer alması, Bektaşî tekkelerinin kapatılması ile ilgili emirnamelerin yayınlanması, belge numaraları, sultanın katıldığı avlar ve diğer detaylar, kitapta, bir bütünlük arz etmektedir. Bu yönüyle eser, 20. yüzyıla kadarki Edirne'yi ve çevresini her yönüyle anlatan bir tarih niteliindedir. Ayrıca Badi, yeri geldikçe ayet, hadis ve kelam-ı kibarları da metne almış, Divan airi olmasının etkisiyle eserine şiirler de eklemiştir.

Farsça ve Arapçaya ağına olan Badi, eserinde bazen ağıdalı bir dil kullanmış, bazen de oldukça sade, anlaşılır cümleler kurmuştur. Bu nedenle devrinin yazın anlayışını yansıttığını söylemek mümkündür (s.30).

16 yıllık bir çalışmanın ürünü olan bu eser, 3 cilt olarak tasarlanmıştır. Müsveddesi Edirne İl Halk Kütüphanesi, T.Y. 2315 numarada bulunan bu eserin orijinali, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde T.Y. 10391 numarada kayıtlıdır. Yazı ekli rika olan eserin büyük bir çoğunluğu (1. Cilt 477-526 ve 2. Cilt 341-408 arasında Çırpanlı Necip Efendi yazmıştır) Badi'nin kendisi yazmıştır. Kitap, birinci cildi 600, ikinci cildi 600, üçüncü cildi 278 sayfa olmak üzere 1478 sayfadır.

Bu eserin en önemli özelliklerinden biri, daha önce değinildiği gibi müellifin kitabını yazarken faydalandığı kaynakları, mukaddimeden önce liste halinde vermesidir. İmni bir hassasiyeti gösteren bu listede Badi, 98 kaynaktan bahseder. Bunların yanında şiirler için divanlarına, hattatlar için icazetnamelerine, cami, mescit vs. için bizzat yerlerine, kabri Edirne'de bulunan âlim, kadı, air, eyh gibi zatların bulabildiklerinin mezar taşlarına

baktı ını da ifade eder (s.31). Buradan Badi'nin eserini olu tururken ciddi bir kaynak taraması yaptı ını ve eserinin güvenilir bilgileri barındırdı ını çıkarabiliriz.

Kitabın mukaddime bölümünde de Badi'nin ilme olan inancını görebiliriz. Badi, insanlı ın onurunu koruması için kendisini ilim ve beceriyle donatması gerekti ini söyler. Kendisi de bu dü ünçeyle Osmanlıya ve insanlı a küçük bir hizmet olması dü ünçesiyle do up büyüdü ü Edirne'nin tarihinin yazılması gerekti ini, bunu da yetersiz olsa da kendisinin üstlenmek hevesinde oldu unu söyler. Vali'den aldı ı destekle de bu arzusunu hakkıyla yerine getirir.

Eseri daha yakından tanımak için ciltlerinin muhtevassından da bahsetmek gerekir. Eserin birinci cildi, Edirne'nin camileri, mescitleri, medreseleri, tekkeleri, zaviyeleri, hamamları, köprüleri ve bu tür yapıları hakkındaki bilgileri içerir. 1309 (1891-1892) yılında müsveddesi yazılan bu ilk cilde Badi, “Arma an-ı Badi” adını verir. Ancak di er bir eseri olan *Arma an*'la karı tırılabilir dü ünçesiyle ikinci cildiyle beraber bu esere *Riyaz-ı Belde-i Edirne* adını verir (s.31).

Eserin ikinci cildi, devlet, ilim ve irfan hayatında yer etmi ahsiyetlere ayrılmı gibidir. Bu ciltte valilerden, kadılardan, vezirlerden, emirlerden, airden, âlimlerden, eyhlerden ve hattatlardan bahseder. Bu cildi yazarken kendisini destekleyen Edirne Valisi Ahmet zzet Pa a'nın ölmesi Badi'yi karamsarlı a sevk etse de bu cildi 1312 (1894-95) yılında tamamlar.

Badi, ilk iki cildi tamamladıktan sonra memuriyeti gere i Konya'ya gitmi , topladı ı malzemeleri de yanında götürerek eserinin üçüncü cildini 1315 (1897-98) yılında tamamlamı tır. Bu ciltte idari sınırları Çatalca ve Selanik arasında bulunan ve Edirne'ye ba lı olan Tekirda , Kırklareli, Dedea aç ve Gümölcine'den bahsetmi , burada yeti en önemli insanlar hakkında bilgi vermi tir (s.31). Bu cildin sonuna Edirne'nin 74 merkezi ve bunlara ba lı 4474 köyün isimlerini de eklemi tir. Arazi yazım memurlu u yapması verdi i bu isimlerin güvenilirli ini artırır.

Badi her ne kadar “Muavene” ismiyle bir dördüncü cilt düzenlese de yeni ilaveler yaptı ı ve bu ilaveleri sayfa kenarına verdi i numaralarla gösterdi i bu bölümü bir cilt olarak olu turmamı tır. 16 yıllık çalı masının ürünü olan bu eserin müsveddelerini 1322 (1904-05) senesinde temize çekerek, ilk iki cildini *Riyaz-ı Belde-i Edirne*, üçüncü cildini de *Devayih-i Mülhakat-ı Vilayet-i Edirne* ekinde isimlendirmi , eserinin mukaddimesini de 1322 yılına denk dü en u tarih beytiyle bitirmi tir:

Vasıl-ı hadd-i hitam oldu u dem ey Badi
Okuyanlar dedi târîhini ala tarih (s.32)

Badi'nin kitabı sadece bir Edirne tarihi de il, aynı zamanda Edirne vilayetindeki airleri, eyhleri, ulemayı, kadıları, valileri vs. anlatan bir biyografidir. ehri, ehirdeki mimari zenginlikleri ve ehirde ya amı olan önemli insanları bir araya toplayan tam anlamıyla bütünlüklü bir ehir tarihidir.

çeri i bu ekilde olan kitabın bir di er önemli noktası ise günümüz Türkçesine aktarılma sürecidir. Yrd. Doç. Dr. Niyazi Adıgüzel ve Yrd. Doç. Dr. Ra it Gündo du'nun dört yıllık titiz çalı masıyla günümüz okurunun dikkatine sunulan kitap, Trakya Üniversitesi'nin deste iyle, üniversite yayınlarından çıkmı tır. ehir tarihçili i için önemli olan bir kitabın aynı ehirin üniversitesi tarafından yayımlanması, üniversite ile ehir bütünlü me- sinin bir göstergesi olması bakımından önemlidir. Bu münasebetle eseri günümüze kazandıran ö retim üyelerini tebrik ediyor, üniversitemizin ehrine olan bu hassasiyetinin devamını diliyoruz.